

НЕРЕГЛАМЕНТОВАНІ ЕЛЕМЕНТИ АВСТРО-УГОРСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ОДНОСТРОЮ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1918)

В статті йдеться про нерегламентовані компоненти австро-угорського військового однострою в Першій світовій війні. На той час сукупність таких елементів була певною візитівкою уніформи вояків збройних сил Австро-Угорщини. Розглянуто основні прояви даного явища, генезу і розвиток відповідних уніформологічних практик. Підкреслюється важливість студій з військового однострою у мілітарній антропології.

Ключові слова: Австро-Угорщина, Перша світова війна, однострій, уніформологія, мілітарна антропологія.

Серед значної кількості напрямків мілітарної антропології, на наш погляд, важливим є вивчення військового однострою. Стрій вояка є не лише його одягом, а й певною репрезентативною ознакою цілого війська. Під час війни він також трансформується і набуває деяких рис, які в сукупності можуть підпадати під визначення військової (фронтної) моди. Коли йдеться про австро-угорську армію в Першій світовій війні, то дана проблема постає у вигляді використання численних нерегламентованих елементів однострою.

Історіографія присвячена уніформологічній проблематиці збройних сил Австро-Угорщини знаходиться нині на доволі високому рівні. Стисло зазначимо тут основні праці, які зокрема стосуються проблеми даної статті. Серед українських авторів відзначимо Д. Адаменка. Його дослідження присвячені як комплексу військової уніформи габсбурзької армії в цілому¹, так і окремим його складовим². Проблеми однострою також підіймаються у виданнях присвячених історії Легіону УСС, зокрема в праці І. Монолатія³. Чільне місце серед закордонних видань посідають дослідження від співробітників Віденського військово-історичного музею⁴. Уваги також заслуговує праця італійського дослідника Сіро Офеллі⁵ та книги видавництва Osprey з серії Men-at-Arms присвячені австро-угорській армії у 1914–1916⁶, 1916–1918 рр.⁷

На нашу думку, найпоширенішими серед нерегламентованих елементів однострою були пам'ятні знаки на кепі – Карренабzeichen (каппенабцайхен, нім.). Вони розміщувались на головних уборах (кепі, фесках) і в 1914–1918 рр. стали однією з візитівок австро-угорської армії.

Генеза даного феномену вбачається ще з часу Семирічної війни (а можливо й раніше). Саме тоді було започатковано традицію декорування головного убору дубовою гілочкою. Значного розвитку ця традиція набула в XIX ст., а з часом подібні прикраси стали обов'язковим елементом однострою. Відповідні складові уніформи (головні убори) спеціально модифікувались для цієї традиції. Зокрема на кепі були передбачені спеціальні петлі-кріплення для носіння польового знаку – така була офіційна назва гілочок дубу та ялини. Також перед Першою світовою війною на маневрах для позначення сторін використовували різнокольорові стрічки на головні убори⁸.

Отже, традиція декорування головних уборів у збройних силах Австро-Угорщини на момент початку війни у 1914 р. була вже доволі сталою.

Феномен пам'ятних знаків характеризується їх дуже великою кількістю. Загалом їх поділяють на чотири групи: пропагандистські, пам'ятні, полкові, імпровізовані. Існують також знаки, які випускались різними організаціями і під зазначені категорії не підпадають, хоча в спеціалізованих каталогах їх також долучають до загалу австро-угорських знаків на головні убори⁹. На нашу думку важливо підкреслити, що інколи знак міг поєднувати в собі характерні риси відразу кількох груп.

Як і австро-угорська армія в цілому, пам'ятні знаки на головні убори також мають яскраво виражені етнографічні особливості. Так, трапляються екземпляри які мають національну/регіональну символіку. Написи на знаках теж можуть бути виконані різними (полковими) мовами.

Детальніше розглянемо кілька знаків для прикладу вищезгаданих особливостей. Зокрема знак 10-го полку крайової оборони (ландверу) «Коломия» містить напис українською мовою:

*Витримати хлопці!*¹⁰ Крім цього на знаку зображені гуцульські бартки – один з символів краю. В знаках які належали частинам, що комплектувались з Тіролю широкого поширення набув місцевий регіональний символ – червоний орел. В полках боснійської та герцеговинської піхоти пам'ятні знаки містили мусульманську символіку – зірку з півмісяцем¹¹.

Таким чином пам'ятні знаки на головні убори репрезентували не лише якусь пам'ятну дату, конкретну частину. Вони також підкреслювали етнічне походження власника, його самоідентифікацію.

Окремої уваги, на наш погляд, заслуговують знаки які використовувались у добровольчих формуваннях. Зокрема в Легіоні УСС. Конкретною особливістю цих знаків було те, що вони могли носитись як на головному уборі так і на кітелі. Розмаїття символів на таких знаках також було багатим на характерні риси притаманні для України та Галичини. Чимало знаків виконані в синьо-жовтих барвах, містять геральдичні символи притаманні українським землям – Архистратига Михаїла та лева, що спирається на скелю¹².

В Легіоні УСС традиція пам'ятних знаків на головний убір еволюціонувала до появи спеціальної кокарди – «чічки». Вона мала вигляд розетки з стрічок синього та жовтого кольору скріплених посередині. Носилась «чічка» з боку звичайного армійського кепі, або мазепинки. Траплялось, що «чічка» поєднувалась з пам'ятним знаком, який закріплювався в центрі неї¹³.

Отже, після всього вищезазначеного можемо сказати, що фронтowa військова мода в австро-угорській армії, в контексті використання нерегламентованих елементів, дуже сильно позначилась на головних уборах.

Та не лише головні убори піддавались декоруванню. Видозмінювались і прикрашались також решта елементів верхнього одягу, зокрема кітелі. Їхньою своєрідною прикрасою були котильйони.

Котильйон – нагрудна прикраса у формі п'ятикутника з прямими нижніми кутами (могли бути й кути з непрямолінійними обрисами) та завершенням у вигляді дашка. Матеріалом виготовлення слугував бісер. Орнаменталістичне наповнення прикраси могло бути як геометричним так і з зображенням певних символів, рослин, тварин, ініціалів, дат тощо. Назва походить від французького танцю – cotillion¹⁴.

Поширення котильйон в західноукраїнських землях набув на початку ХХ ст. в українському та польському молодіжному середовищі. Як і чимало речей з мирного цивільного життя котильйон перейшов і до військового вояцького побуту. Його використовували як прикрасу, елемент в підвісі кишенькового годинника тощо¹⁵.

Поширення котильйон в західноукраїнських землях набув на початку ХХ ст. в українському та польському молодіжному середовищі. Як і чимало речей з мирного цивільного життя котильйон перейшов і до військового вояцького побуту. Його використовували як прикрасу, елемент в підвісі кишенькового годинника тощо¹⁵.

Зазвичай котильйон, як деталь оздоблення однострою, дослідники розглядають відносно до національних частин (у Великій війні – Легіон УСС). Через це потрібно зазначити, що котильйони носились і вояками звичайних військових формувань. Зокрема в нашій колекції міститься фотографія (Фото 1) на якій зображено австро-угорського кавалериста-улана з котильйоном. Саме серед уланів була велика кількість українців, тому такий артефакт як котильйон в даному випадку виглядає на кітелі цього військовослужбовця цілком органічно.

Отже, основними нерегламентованими елементами австро-угорського військового однострою під час Першої світової війни були різні прикраси мундиру, розповсюдження яких було доволі варіативним. Так, масовим явищем було використання пам'ятних знаків на головні убори. Менш поширеною практикою стали прикраси-котильйони.

Відзнаки на головні убори, не дивлячись на свою позастатутність, набули такого поширення, що з ча-

Фото 1. Капрал уланського полку, 1916 р. Котильйон розміщений на правій кишені кітеля.

сом стали характерною уніформологічною (і фалеристичною) ознакою-візитівкою австро-угорського військового однострою.

Крім того, що всі вищевказані артефакти є безпосередніми елементами уніформи, вони також несуть з собою певну інформацію. Завдяки ній ми можемо довідатись про деякі особливості з життя армії. Зокрема про лояльність до керівництва, рівень національної самосвідомості військовиків тощо. Через це, на нашу думку, міждисциплінарний чинник є дуже важливим в дослідженнях з мілітарної антропології.

¹ Адаменко Д., Ярош О. Императорский и королевский военный мундир: 1914 год. – К., 2006. – 160 с.

² Адаменко Д. А під кітелем має бути сорочка! // Однострій. – № 9. – 2009, – С. 4–6.

³ Монолатій І. Українські легіонери: Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914–1918 рр. – К., 2008. – 88 с.

⁴ Rest S. Ortner C. Ilming T. The Emperors Coat in the First World War: Uniforms and equipment of the Austro-Hungarian Army from 1914 to 1918. – Verlag Militaria, Vienna, 2002. – 508 p.

⁵ Offelli S. Le armi e gli equipaggiamenti dell' esercito austro-ungarico dal 1914 al 1918: Uniformi – distintivi – buffetterie. Volume primo. Gino Rossato editore, 2001. – P. 231; Offelli S. Le armi e gli equipaggiamenti dell' esercito austro-ungarico dal 1914 al 1918: Bandiere reggimentali – decorazioni – armi e dotazioni individuali. Volume secondo. Gino Rossato editore, 2002. – P. 239.

⁶ Jung P. Pavlovic D. The Austro-Hungarian Forces in World War I (I) 1914–16. – Man-at-Arms 392, Osprey publishing, 2003. – P. 48

⁷ Jung P. Pavlovic D. The Austro-Hungarian Forces in World War I (II) 1914–18. – Man-at-Arms 392, Osprey publishing, 2003. – P. 48.

⁸ Памятные значки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ah.milua.org/pamyatnye-znachki>

⁹ Там само.

¹⁰ Ukrainische legion 1914–1918. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucc.milua.org/badges/uss.html>

¹¹ Offelli S. Le armi e gli equipaggiamenti dell' esercito austro-ungarico dal 1914 al 1918: Uniformi – distintivi – buffetterie. Volume primo. Gino Rossato editore, 2001. – P. 169–175.

¹² Монолатій І. Українські легіонери: Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914–1918 рр. – К., 2008. – С. 16–21.

¹³ Там само. – С. 24–25.

¹⁴ Пахолко С. Мартин О. Котильйон – відзнака-оберіг українських вояків (1916–1950-ті рр.) // Військово-історичний альманах, число 2(13), 2009. – С. 155.

¹⁵ Там само. – С. 156–157.

В статье идет речь о нерегламентированных компонентах австро-венгерской военной униформы в Первой мировой войне. К тому времени совокупность таких элементов была определенной визитной карточкой униформы солдат вооруженных сил Австро-Венгрии. Рассмотрены основные проявления данного явления, генезис и развитие соответствующих униформологических практик. Подчеркивается важность исследований по униформологии в военной антропологии.

Ключевые слова: Австро-Венгрия, Первая мировая война, обмундирование, униформология, военная антропология.

The article is devoted to the irregular components of the Austro-Hungarian military uniform in the First World War. At that time, the set of such elements was a certain peculiarity of the uniformed soldiers of the Armed Forces of Austria-Hungary. The main demonstrations of this phenomenon, the origins and the development of relevant uniform practices are considered in the article. The importance of military uniformology studies in militaristic anthropology is emphasized.

Keywords: Austria-Hungary, World War First, military uniform, uniformology, military anthropology.